

УДК 342.721

ЯРЕМЕНКО О.І., кандидат наук з державного управління, доцент
завідувач кафедри правознавства Вінницького державного
педагогічного університету ім. М. Коцюбинського

ПРАВОВА ОХОРОНА БАЗ ДАНИХ В УКРАЇНІ

***Анотація.** У статті проаналізовано бази даних як об’єкт правових відносин. Досліджено механізм охорони баз даних за допомогою авторського права. Внесено пропозиції щодо правової охорони баз даних, які не є об’єктами авторського права.*

***Аннотация.** В статье проанализированы базы данных как объект правовых отношений. Исследован механизм охраны баз данных с помощью авторского права. Внесены предложения по правовой охране баз данных, которые не являются объектами авторского права.*

***Summary.** In the article data bases as an object of legal relationships is analyzed. The mechanism of protecting the data bases by means of copyright is researched. The motions related to law protection of data bases that are the objects of copyright are introduced.*

***Ключові слова:** база даних, інформаційна система, банк даних, авторське право, право власності на інформацію, доступ до інформації.*

Становлення постіндустріальної соціальної реальності супроводжується накопиченням значних обсягів інформації, що циркулює в суспільстві. При цьому, інформація стає об’єктом споживання нарівні з матеріальними благами, енергією, послугами та іншими життєво необхідними ресурсами. Зростаючий попит на інформацію призводить до виокремлення інформаційної діяльності в окремий вид, в результаті якої виникають нематеріальні об’єкти правовідносин, одним із яких є бази даних, що актуалізує проблему наукових досліджень в цій сфері.

Бази даних як об’єкт правовідносин досліджуються в працях вітчизняних вчених Андрощука Г.О., Арістової І.В., Базилевича В.Д., Брижка В.М., Гавловського В.Д., Дроб’язка В., Калюжного Р.А., Кохановської О.М., Марущака А.І., Мастяниці Й.У., Святоцького О.Д., Сосніна О.В., Тихого В.П. Цимбалюка, Швеця М.Я. В той же час, подальшого дослідження потребує проблема комплексного аналізу баз даних як об’єктів правової охорони.

Метою статті є аналіз чинного законодавства України в сфері охорони баз даних та дослідження специфіки їх правової охорони різними правовими інститутами.

При аналізі баз даних як об’єкта правової охорони слід виходити з того, що бази даних є складним акумулюючим об’єктом з інтелектуально-інформаційною природою, який виникає в результаті специфічної діяльності суб’єктів, що володіють спеціальними знаннями, вміннями, навичками. Залежно від того, яка саме праця була покладена в основу при створенні бази даних – творча чи інформаційно-накопичувальна, визнається спосіб правової охорони цих баз даних.

Творчі, креативні або оригінальні бази даних охороняються в рамках інституту інтелектуальної власності. На міжнародному рівні така охорона була започаткована у формі визнання збірників творів об’єктом авторського права Бернською конвенцією про охорону літературних та художніх творів. Конвенція ставила тільки дві умови для правової охорони збірників авторським правом – до їх складу повинні входити літературні та художні твори, і за доборою та розміщенням матеріалів вони повинні бути результатом інтелектуальної творчості [1]. Згодом, серед об’єктів авторського права, крім збірників, з’явилися бази даних (компіляції даних).

Так, у пункті 10 угоди СОТ від 15 квітня 1994 року “Про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності” (Угода TRIPS) зазначалося, що компіляція даних або іншої інформації в електронній чи іншій формі, яка завдяки відбору або упорядкуванню її змісту є результатом інтелектуальної творчої діяльності, охороняється як така. Таким чином, угода TRIPS висувала вже тільки одну умову охорони авторським правом баз даних – наявність елемента інтелектуальної творчої діяльності при їх створенні [2]. Аналогічне положення щодо баз даних було застосовано в Договорі Всесвітньої організації інтелектуальної власності “Про авторське право”, прийнятому Дипломатичною конференцією 20 грудня 1996 року [3].

Подальше закріплення правової охорони баз даних у міжнародному праві відбулося в Директиві Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу “Про правовий захист баз даних” від 11 березня 1996 р. В її преамбулі зазначено, що виходячи з того, що авторське право залишається належною формою виключного права авторів, які створили бази даних, в умовах відсутності гармонізованої системи законодавства про нечесну конкуренцію чи прецедентного права з цього питання необхідні інші додаткові заходи для запобігання несанкціонованому використанню вмісту бази даних. У зв’язку з цим, Директива до поняття “база даних” відносить два їх види:

1. Бази даних, що включають літературні, художні, музичні чи інші зібрання творів, таких як тексти, звуки, образи, цифри, факти та дані.

2. Бази даних, що охоплюють зібрання робіт, даних чи інших матеріалів, які систематично або методично упорядковані і до яких може бути отримано окремий доступ [4].

Отже, Директива Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу “Про правовий захист баз даних” від 11 березня 1996 р. є першою спробою виокремити окремі бази даних із об’єктів авторського права і встановити правову охорону поза межами інституту інтелектуальної власності.

В українському законодавстві термін “база даних” з’явився в Законі “Про авторське та суміжні права” в редакції 1994 року і був визначений як сукупність даних, матеріалів або творів у формі, яку читає машина. При цьому, як самостійний об’єкт авторського права бази даних не розглядалися, а могли тільки входити до складу збірників, які закон трактував як збірники творів, збірники обробок фольклору, енциклопедії та антології, збірники звичайних даних, включаючи бази даних, інші складові твори за умови, що вони є результатом творчої праці з добору, координації або упорядкуванню змісту без заподіяння шкоди охороні творів, що входять до них [5].

В Цивільному кодексі України до об’єктів авторського права віднесено як бази даних, так і збірники творів, однак вже не пов’язується процес їх створення з творчою діяльністю. В ст. 441 ЦК України зазначається, що збірники і бази даних відносяться до об’єктів авторського права, якщо вони за добром або упорядкуванням їх складових частин є результатом інтелектуальної діяльності [6]. В той же час, стаття 418 цього кодексу передбачає, що право інтелектуальної власності – це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності. Отже, в Цивільному кодексі не враховано, що терміни “інтелектуальна діяльність” і “творча діяльність” несуть в собі різний зміст. Інтелектуальна діяльність супроводжує процес створення будь-якого нематеріального об’єкта, але тільки в результаті поєднання інтелектуальної діяльності з творчістю виникають об’єкти, що відносяться до інтелектуальної власності.

Доктринальне закріплення цього знаходимо в статті 41 Конституції України, яка, закріплюючи принцип непорушності права власності, виділяє три види її об’єктів: власність в традиційному розумінні (об’єкти матеріального світу), результати інтелектуальної діяльності, результати творчої діяльності [7]. Таким чином, віднесення баз даних та збірників до об’єктів авторського права тільки за однією ознакою – результатом інтелектуальної діяль-

ності не відповідає юридичній природі інтелектуальної власності. На нашу думку, в Цивільному кодексі України слід чітко зазначити, що бази даних і збірники творів є результатом творчої діяльності. До того ж, в Україні існує легітимне визначення творчої діяльності як індивідуальної чи колективної творчості професійних творчих працівників, результатом якої є твір чи його інтерпретація, що мають культурно-мистецьку цінність [8].

Слід зазначити, що подібна недосконалість правового закріплення баз даних є і в Цивільному кодексі Російської Федерації, який під базою даних як об'єктом інтелектуальної власності, розуміє об'єктивну форму представлення сукупності даних (статей, розрахунків тощо), що систематизовані таким чином, щоб ці дані можна відшукати і обробити за допомогою електронної обчислювальної техніки. Як бачимо, в даному визначенні створення баз даних не пов'язується ні з інтелектуальною, ні з творчою діяльністю. Крім того, виходячи з поняття баз даних, закріпленого в Цивільному кодексі Російської Федерації можна зробити висновок, що складові частини баз даних також не є обов'язково є об'єктами авторського права [9]. Однак, вже в п. 7 Закону Російської Федерації “Про авторське та суміжні права” зазначається, що бази даних захищаються авторським правом, якщо вони за підбором є результатом творчої праці [10].

В Законі України “Про авторське та суміжні права” в редакції 2001 р. бази даних визначаються як сукупність творів, даних або будь-якої іншої незалежної інформації у довільній формі, в тому числі – електронній, підбір і розташування складових частин якої та її упорядкування є результатом творчої праці і складові частини якої є доступними індивідуально і можуть бути знайдені за допомогою спеціальної пошукової системи на основі електронних засобів (комп'ютера) чи інших засобів. В новій редакції цього Закону майже не змінилося трактування поняття “збірник” як збірників творів, обробок фольклору, звичайних даних, інших складених творів за умови, що вони є результатом творчої праці з добору, координації або упорядкування змісту без порушення авторських прав на твори, що входять до них як складові частини [11].

Таким чином, бази даних і збірники як об'єкти авторського права мають багато спільного: по-перше, вони включають в себе сукупність творів, тобто об'єктів авторського права; по-друге, законодавець допускає включення до них складових частин, що не охороняються авторським правом;

по-третє, обов'язковою умовою віднесення їх до об'єктів авторського права є наявність творчої праці при їх створенні;

по-четверте, творча праця при їх створенні полягає в підборі, упорядкуванні, розташуванні об'єктів авторського права.

Характерно, що законодавець поряд із поняттям “база даних” застосовує термін “інші складені твори”, фактично ототожнюючи їх із базами даних. В ст. 19 Закону України “Про авторське та суміжні права” зазначено, що авторові збірника та інших складених творів (упорядникові) належить авторське право на здійснені ним підбір і розташування творів та (або) інших даних, що є результатом творчої праці (упорядкування). При цьому робиться застереження, що правова охорона баз даних не поширюється на самі дані чи інформацію і не зачіпає будь-яке авторське право, що відноситься до самих даних чи інформації, які містяться у базі даних.

Відмінністю баз даних і збірників творів є те, що перші можуть бути представлені виключно в електронній формі і до їх складу може включатися будь-яка інформація. Таким чином, збірникам творів характерна свого роду юридична “чистота” з точки зору права інтелектуальної власності, оскільки при їх створенні домінуючим є елемент творчості, а їх основна мета полягає в задоволенні естетичних, творчих потреб, в той час як бази даних мають чітко виражений дуалістичний інтелектуально-інформаційний характер і досить час-

то їх створення пов'язано не з творчою працею, а залученням значних інвестицій – фінансових, організаційних, програмних, трудових. Ст. 10 Закону України “Про авторське та суміжні права” виключає такі бази даних із сфери правової охорони авторським правом, зазначаючи, що бази даних, які не відповідають критеріям оригінальності не відносяться до об'єктів авторського права і на них поширюється право *sui-generis* (своєрідне право, право особливого роду). В Законі зазначається тільки орієнтовний перелік баз даних, до яких може застосовуватися право *sui-generis* – це розклади руху транспортних засобів, розклади телерадіопередач, телефонні довідники та інші аналогічні бази даних.

Таким чином, як в міжнародних документах, так і в законодавстві України прослідковується тенденція своєрідної “міграції” баз даних від предмета регулювання авторським правом до регулювання інформаційним правом. Легітимне визначення баз даних як об'єкта інформаційно-правових відносин міститься в Законі України “Про Національну програму інформатизації”, згідно з яким база даних – іменована сукупність даних, що відображає стан об'єктів та їх відношень у визначеній предметній області [12]. Ця дефініція носить доволі загальний характер, однак аналіз інформаційного законодавства дає можливість визначити характерні особливості баз даних, якими є:

по-перше, бази даних – це складні інформаційні об'єкти, які виникають у процесі цілеспрямованої інформаційної діяльності різноманітних суб'єктів;

по-друге, в базах даних систематизуються за певними правилами відомості про різні явища, які об'єднуються за принципом однорідності предметної сфери;

по-третє, бази даних – це сукупність інформації в цифровій формі, оскільки поняття “дані” в інформаційному законодавстві трактується як інформація у формі, придатній для автоматизованої обробки її засобами обчислювальної техніки [13];

по-четверте, інформація в базах даних відзначається такими характеристиками, як впорядкованість, повнота, достовірність, релевантність;

по-п'яте, цінність баз даних зберігається за умови постійної актуалізації інформації, яку вони містять;

по-шосте, правовідносини, об'єктом яких є бази даних, відрізняються особливим суб'єктним складом;

по-сьоме, бази даних мають багато спільного з іншими складними інформаційними об'єктами – інформаційними системами, банками даних тощо.

Використання інформації, що міститься в базах даних, дозволяє швидко вирішити ту чи іншу проблему в сфері управлінської, наукової, підприємницької чи іншої діяльності, що обумовлює потребу в їх надійному правовому захисті. Досліджуючи проблему правового захисту інформаційних ресурсів, Бачило І.Л. зазначає, що право поки що не володіє іншими інститутами, крім інституту речової власності та інституту власності інтелектуальної [14, с. 109]. В той же час, у світовій практиці для захисту баз даних використовують інститути контрактного права, комерційної таємниці, права недобросовісної конкуренції і безпідставного збагачення [15, с. 48].

Чинне законодавство України використовує по відношенню до баз даних такі інструментарії права, як *sui-generis* (право особливого роду), право на інформацію, режим доступу до інформації, правовий режим інформації, правовий статус інформації, право власності на інформацію.

На нашу думку, при застосуванні до баз даних тієї чи іншої правової конструкції слід виходити з ролі, яку відіграє та чи інша база даних у системі інформаційних ресурсів, для чого слід класифікувати бази даних.

В основі класифікації баз даних може бути покладено різні класифікаційні критерії, основними з яких є:

1. Суб’єкти створення. За цим критерієм їх можна поділити на ті, що створені державними органами і органами місцевого самоврядування, і ті, що створені недержавними організаціями і фізичними особами.

2. Джерела фінансування. Бази даних можуть створюватися за рахунок коштів державного чи місцевого бюджетів і за кошти фізичних осіб та юридичних осіб недержавної форми власності.

3. Функціональне призначення. Відповідно до цього критерію бази даних можна класифікувати на ті, що створюються з комерційною метою, і некомерційні.

4. Можливість доступу. Цей критерій передбачає наявність відкритих баз даних і баз даних з обмеженим доступом.

5. Поширення в інформаційному просторі. За цим принципом бази даних можна класифікувати на локальні і мережні

6. Місце в системі інформаційних ресурсів. За місцем у системі інформації бази даних можуть бути самостійними і такими, що входять до складу інших складних інформаційних об’єктів.

Концептуально важливе значення для правового захисту баз даних має встановлення їх співвідношення з таким поняттям, як інформаційна система, яку законодавство трактує як організаційно-технічну систему, в якій реалізується технологія обробки інформації з використанням технічних і програмних засобів. Вважаємо за доцільне розглядати бази даних як один із видів інформаційних систем, що дає можливість поширити на бази даних дію Закону України “Про захист інформації в автоматизованих системах” [16]. В цьому Законі в основі правового захисту інформації в автоматизованих системах лежить інститут права власності на інформацію. Водночас, як вже зазначалося, у вітчизняній та зарубіжній юридичній науці питання щодо права власності на інформацію є досить дискусійним [17].

Теоретична дискусія щодо можливості поширення права власності на інформацію обмежується Законом України “Про інформацію”, який трактує його як врегульовані законом суспільні відносини щодо володіння, користування і розпорядження інформацією [18]. В той же час, неефективність захисту інформації за допомогою інституту права власності проявляється саме в процесі практичної реалізації правомочностей власника – володіння, користування чи розпорядження. Як зазначають дослідники проблем інформаційного права, цілком очевидно, що для інформаційних об’єктів поняття “володіння” не може бути рівнозначним з володінням майном у фізичному розумінні: обмін матеріальними об’єктами приводить до того, що у кожного учасника обміну залишиться після нього по одному об’єкту, в той час як після обміну інформацією обсяг володіння, як мінімум, подвоюється. Ще більш розмитим є поняття “користування”, яке можна застосувати до будь-якої особи, якій забезпечений доступ до інформаційного об’єкта. Врешті-решт, розпорядження інформаційним об’єктом розкривається через порядок доступу до нього [19, с. 47].

Специфіка права власності на інформацію врахована законодавцями України, які розглядають його зміст не як традиційну тріаду (володіння, користування, розпорядження), а допускають номінальний характер правомочності власника. Так, ст. 38 Закону України “Про інформацію” зазначає, що інформація може бути об’єктом права власності як у повному обсязі, так і об’єктом лише володіння, користування чи розпорядження [18].

Особливості відносин власності з приводу інформаційних об’єктів, включаючи бази даних, проявляються і в суб’єктному складі. Зокрема, модельний закон СНД “Про інформатизацію, інформацію та захист інформації” рекомендує застосовувати поняття “володілець інформації”, наділяючи його наступними правами: використовувати інформацію для власних потреб; дозволяти або забороняти доступ до інформації, визначати порядок і умови такого доступу, а також передавати права на використання інформації на

підставі договору; розповсюджувати інформацію з урахуванням встановлених законодавством обмежень; захищати в установленому законом порядку свої права в разі розголошення, незаконного отримання або незаконного використання третіми особами інформації, а також вимагати відшкодування збитків, завданих у зв'язку з порушенням його прав, у тому числі за спотворення публічно наданої інформації [20].

На практиці право власності можна застосовувати тільки до певних видів інформації та певних об'єктивних форм її існування, до яких відносяться і бази даних. Так, досить часто законодавець поширює інститут права власності на такий вид баз даних як реєстри. При цьому, реєстри як інформаційні об'єкти, вживаються в нормативно-правових актах України в різних значеннях, зокрема, електронна база даних; система даних; автоматизована система обліку; автоматизована система обробки даних; перелік; система накопичення, збору та обробки інформації; обліковий документ, сукупність офіційної інформації тощо.

Основна специфіка реєстрів як баз даних полягає в тому, що вони, в переважній більшості, створюються за рахунок коштів державного бюджету державними органами в процесі виконання ними своїх функцій. Це дає підставу визнавати їх об'єктом права державної власності, оскільки згідно з нормою ст. 38 Закону України “Про інформацію” інформація, створена на кошти державного бюджету, є державною власністю. Цікаво, що Закон України “Про управління об'єктами державної власності” визнаючи два види об'єктів управління державної власності: майно і корпоративні права, тобто не включаючи інформацію в об'єктний склад права власності, поширює на дані Єдиного реєстру об'єктів державної власності право державної власності [21].

Поширення права власності на бази даних, що виникають в процесі діяльності державних органів виглядає цілком логічним, оскільки, як зазначає Г. Атаманчук, управлінські процеси – не що інше, як пошук, фіксація, аналіз, оцінка, закріплення, поширення соціальної інформації [22, с. 268]. В той же час, чинне законодавство застосовує право власності на бази даних, створені в результаті економічної діяльності. Ст. 38 Закону України “Про інформацію” передбачає, що інформація, створена організаціями (юридичними особами) або придбана ними іншим законним способом, є власністю цих організацій.

В класифікаторі видів економічної діяльності передбачено кілька видів інформаційної діяльності, пов'язаної з базами даних: підготовка цифрових даних (актуалізація даних, їх відбір, формування на машинних носіях), надання даних у певному порядку чи послідовності шляхом вибирання чи прямого доступу до даних (автоматизоване ведення даних), видання будь-якої інформації в Інтернеті, у т. ч. книг, газет, журналів, якщо вони не мають іншої форми публікації, крім в Інтернеті, створення баз даних в оперативному режимі “он-лайн”, створення каталогів, адресних списків тощо в оперативному режимі, діяльність, пов'язана з порталами пошуку у веб-мережі [23]. Чинне законодавство не передбачає спеціальних норм щодо комерційного обігу таких баз даних та захисту прав їх власників. Закон України “Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних” спрямований виключно на захист інтересів авторів оригінальних баз даних [24]. У зв'язку з цим, у випадку несанкціонованого використання інформації бази даних іншою особою власник не зможе вимагати, в тому числі і в судовому порядку, заборонити використання такої інформації і отримання матеріальної компенсації.

Ще одним юридичним засобом обмеження правомочностей власника інформації є право на інформацію. Згідно із ст. 34 Конституції України кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір. Деталізується ця норма в Законі України “Про інформацію”, який передбачає, що всі громадяни України, юридичні особи і державні органи мають право

на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення та зберігання відомостей, необхідних їм для реалізації ними своїх прав, свобод і законних інтересів, здійснення завдань і функцій. Наявність права збирати та вільно отримувати інформацію означає обов’язок власників інформації надавати її. Отримавши інформацію, будь-який суб’єкт фактично отримує панування над нею і може реалізовувати повноваження власника – володіти, користуватися і розпоряджатися. Подальша передача ним інформації третім особам або розміщення її для вільного доступу невизначеному колу осіб може породжувати множинність квазівласників інформації, що завдає шкоди інтересам законних власників інформації. У зв’язку з цим, право на отримання інформації не є абсолютним. Законодавство, чітко не розкриваючи поняття “право на вільний доступ”, об’єктом цього права визнає відомості, що стосуються особисто фізичної особи, власних персональних даних, інформації про діяльність органів державної влади і місцевого самоврядування тощо.

В той же час, доступ до багатьох інформаційних ресурсів передбачає здійснення оплати за користування цими ресурсами. Це стосується, насамперед, інформаційних продуктів, тобто результатів цілеспрямованої інформаційної діяльності, якими є і бази даних. Наприклад, за одержання витягу та довідки з Єдиного державного реєстру юридичних та фізичних осіб-підприємців справляється плата, яка спрямовується на фінансування видатків, що пов’язані з його веденням [25]. Законом України “Про науково-технічну інформацію” передбачено, що огляди, аналітичні і фактографічні довідки, інші види інформаційної продукції, що готуються на основі аналізу, оцінки та узагальнення науково-технічної інформації (за винятком державних замовлень), реалізуються на комерційних засадах [26].

Висновки.

Правова охорона баз даних як специфічних об’єктів правових відносин охороняється авторським та інформаційним правом. При цьому, правова охорона баз даних, що є об’єктами авторського права (оригінальні бази даних), відзначається більш високим рівнем, зокрема, наявністю спеціального законодавства. Основним критерієм, що розмежовує оригінальні бази даних від баз даних, що охороняються інформаційним законодавством, є наявність при їх створенні елементу творчої діяльності. Таким чином, оригінальні бази даних мають творчу цінність, а неоригінальні, як правило, комерційну. Подальше зростання попиту на комерційні бази даних потребує вдосконалення інформаційного законодавства, зокрема, розвитку таких правових інститутів, як *sui-generis* (право особливого роду), право на інформацію, режим доступу до інформації, правовий режим інформації, правовий статус інформації, право власності на інформацію.

Використана література

1. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів : Паризький Акт від 24 липня 1971 року // Офіційний вісник України. – 2007. – № 75. – Ст. 2809. – С. 173.
2. Про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності: Угода СОТ від 15.04.94 р. [Електродний ресурс] : “Інформаційно-пошукова система “Законодавство” (бібліотека баз даних). – К. : НДЦПІ НАПрН України, 2010.
3. Про приєднання України до Договору Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право : Закон України від 20.09.01 р. № 2733-III // Урядовий кур’єр. – 2001. – № 189.
4. Про правовий захист баз даних : Директива Європейського Парламенту і Ради Європейського Союзу № 96/9/ЄС від 11 березня 1996 р. – К. : Міжнародний фонд “Відродження”, 2002. – С. 139-155. – (Офіційний переклад нормативних актів Євросоюзу в сфері інформаційно-комунікаційних технологій).
5. Про авторське право і суміжні права : Закон України (за станом на 23.02.94 р.) // Голос України. – 1994. – 23 лютого.

6. Цивільний кодекс України : Закон України (за станом на 01.04.10 р.). – К. : Парламентське видавництво, 2010. – 400 с.
7. Конституція України : Закон України. – К. : Парламентське видавництво, 2010.
8. Про професійних творчих працівників та творчі спілки : Закон України від 07.10.97 р. № 554/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 52. – Ст. 312.
9. Гражданский кодекс Российской Федерации (официальный текст с изменениями и дополнениями на 01.05.01 г.). – [Часть вторая] : Постатейный научно-практический комментарий / Т.В. Кузнецов (отв. ред.), А.Т. Гаврилов (ред.-сост.). – М. : Агентство (ЗАО) “Библиотечка Российской газеты”, 2001. – 288 с.
10. Об авторском праве : Закон Российской Федерации (по сост. на июль 1997 года). – М. : БУКВИЦА, 1997. – 160 с. – (Сб. законодательных и нормат. док. : Федеральное законодательство).
11. Про авторське право і суміжні права: Закон України № 3792-ХІІ (за станом на 05.06.01 р.). – К. : Парламентське вид-во, 2001. – 28 с. – (Серія “Закони України”).
12. Про Національну програму інформатизації : Закон України від 04.02.98 р. № 74/98-ВР (за станом на 10.07.02 р.). – К. : Парламентське видавництво, 2002. – 20 с.
13. Про телекомунікації : Закон України від 18.11.03 № 1280-ІV (за станом на 19.01.07 р.). – К. : Парламентське видавництво, 2007. – 64 с. – (Серія “Закони України”).
14. Бачило И.Л. Информационное право : основы практической информатики : учебное пособие / И.Л. Бачило . – М., 2001. – 352 с.
15. Вайшунис А.А. Современность и перспективы правовой охраны баз данных в России, США и Европейском Союзе / А.А. Вайшунис // Юрист . – 2003. – № 11. – С. 47.
16. Про внесення змін до Закону України “Про захист інформації в автоматизованих системах” : Закон України від 31.05.05 р. № 2594-ІV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 26. – Ст. 347. – Стор. 1087.
17. Яременко О.І. Інформація як об’єкт права власності / О.І. Яременко // Правова інформатика . – 2009. – № 4. – С. 15-18.
18. Про інформацію : Закон України від 02.10.92 р. № 2657-ХІІ // Відомості Верховної Ради України . – 1992. – № 48. – Ст. 650.
19. Войниканис Е.А. Информация. Собственность. Интернет : Традиция и новеллы в современном праве / Е.А. Войниканис, М.В. Якушев. – М. : Волтерс Клувер, 2004. – 176 с.
20. Про інформатизацію, інформацію та захист інформації : Модельний закон СНД від 18.11.05 р. [Електродний ресурс] : “Інформаційно-пошукова система “Законодавство” (бібліотека баз даних). – К. : НДЦП НАПрН України, 2010.
21. Про управління об’єктами державної власності : Закон України від 21.09.06 р. № 185-V // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 46. – Ст. 456. – Стор. 1502.
22. Атаманчук Г.В. Теория государственного управления : курс лекций / Г.В. Атаманчук. – М. : Омега, 2004. – 584 с.
23. Національний класифікатор України. Класифікація видів економічної діяльності (КВЕД) (ДК 009:2005) : Наказ Держкомстату України від 26.12.05 р. № 375 [Електронний ресурс] : “Інформаційно-пошукова система “Законодавство” (бібліотека баз даних). – К. : НДЦП НАПрН України, 2010.
24. Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп’ютерних програм, баз даних : Закон України від 23.03.00 р. № 1587-ІІІ // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 24. – Ст. 183.
25. Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців : Закон України від 15.05.03 р. № 755-ІV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 31. – Ст. 263.
26. Про науково-технічну інформацію : Закон України від 25.06.93 р. № 3322-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 33. – Ст. 345.